

ló logikák, amelyek mentén például a homofóbia és az ökofóbia egyformán értelmezhetők. Ahogy az idézett szerzőpáros rámutat: „Kellő figyelmet kell fordítani arra a tényre, hogy a queerség és a természet nem mindig egy olyan általános státuszban érintkezik, amely abjekt vagy kisebbségi, mint ahogy a nőesség és a természet sem.” A könyv szerteágazó tudásanyaga mindenképpen figyelemreméltó, a kidolgozatlanul maradt megfigyelések és pozíciók pedig remélhetőleg további munkára sarkallják az ökokritikai diskurzust.

HELIKON

BARTHA ÁDÁM

adam.bartha89@gmail.com

ORCID: 0009-0005-6336-5458

Lorraine DASTON. *Against Nature*. *Untimely Meditations*. Cambridge, MA–London: The MIT Press, 2019. 78.

Lorraine Daston könyvének rövidege ellenére alapos összefoglaló áttekintést ad a természet fogalmának nyugati alakulásáról. Az amerikai tudománytörténész genealógiai áttekintése arra keresi a választ, hogyan kapcsolódott össze a természeti törvény és a normativitás fogalma a nyugati gondolkodástörténetben. Másként fogalmazva: hogyan alakult ki az a koncepció, miszerint az emberi észnek és a belőle következő normativitásnak tükröznie kell(ene) a természet univerzális törvényszerűségeit.

Daston kiindulási pontja, hogy a nyugati társadalmakban a természetet sokáig objektív adottságként fogták fel, vagyis olyan környezeti valósággként, amely „odakint” van. Bár saját szabályai szerint működik, és kihatással van az emberre, a természeti és az emberi (társadalmi, individuális) szabályok nem egylényegűek.

A szabály és a törvény fogalmi megkülönböztetése az egyik episztemológiai kulcs a kötet befogadásához, és ennek hangsúlyozása teszi leginkább világossá, hogy a foucault-i módszertan által ihletett genealógiai elemzésről van szó. Daston ugyanis kiemeli, hogy az európai gondolkodástörténetben a természetet a 17. századig úgy írták le, mint amely szabályok és axiómák szerint működik, de ezeket nem tekintették univerzális törvények-

nek – miként Foucault-nál, úgy Dastonnál is fontos episztemológiai vízváltásznak számít a francia felvilágosodás.

A szöveg a természet három alapkategóriáját vázolja fel: ilyen a *specifikus*, a *lokális* és az *univerzális* természet. A specifikus természet a világ „dolgainak” egyedi természeti szabályait írja le. Ezek a szabályok bár determinisztikusak, nem univerzálisak, amennyiben nem ugyanazok a szabályok vonatkoznak az egyes dolgokra. E specifikus szabályok legfontosabb jellegzetessége – mondja Daston –, hogy rendet teremtenek a világ eltérő dolgai között. A lokális természet ezzel szemben kiszámíthatóságot, egyfajta helyhez kötött rendet teremt, azonban nem determinisztikus. Ezek a lokális adottságok vagy attribútumok leginkább a helyi szokások formájában jelennek meg. Végül az univerzális természet olyan szabályok összessége, amelyeknek nincs alternatívájuk, és a világ dolgaira specifikus különbségek nélkül vonatkoznak. Daston szerint ennek prototipikus példája a gravitáció.

Az utóbbi kategória a 17. században felértékelődik, episztemológiai változást hozva a nyugati gondolkodástörténetben. A teológia, a természetfilozófia és a matematika összekapcsolódása ugyanis lehetővé teszi egy olyan világgép megszi-lárdulását, amely a világot egy isteni törvényhozó által megalkotott, univerzális törvényszerűségek szerint írja le. Ez összeért a mechanikus világgéppel, és ennek tudható be, hogy az olyan tudósok számára, mint Newton vagy Boyle, a teológia és a mechanika vagy a matematika szorosan összekapcsolódhatott. A természet törvényeit Isten alkotta, a természet tehát egy Isten által alkotott gépezetként képzelhető el.

A specifikus természet kapcsán Daston tesz egy igen izgalmas kitérőt, megemlítve a „szörny”, illetve a „szörnyszerűség” történeti-diszkurzív problémáját. A szörny ugyanis az arisztotelianus tradícióban olyan torzulást jelöl, amely megzavarja vagy felforgatja egy létező specifikus természetét. Genealógiai szempontból ennek felvetése azért is fontos, mert jól alátámasztja a kötet egyik alapállítását, miszerint a természeti rend mint diszkurzív konstrukció radikálisan instabil. Ha ugyanis a specifikus természet egy létező „autenticitását” és a dolgok „természetes” rendjét hivatott megerősíteni, akkor ennek nyomában mindig ott található egy zavaró többlet, a „természetellenes-

ség” fenyegető kísértete. Innen nézve pedig a szörnyszerűség – Arisztotelész óta – mindig azt mutatja fel, hogy a természetességnek van alternatívája.

A (természeti) rend mint diszkurzív konstrukció éppen ezért elsősorban arra hivatott, hogy legyőzze a káoszt, amely – hangsúlyozza Daston – az emberi képzelet legszörnyűbb rémálma. Noha a rend egyes formái legalább ennyire rémálomszerűek lehetnek, ezek eltörpülnek a rend hiányából fakadó borzalom mellett. Éppen ezért lesz szükség egy objektívnek tekinthető normatívításra, amely praktikus és teoretikus is előfeltételezi a rendet.

Ez az a pont, ahol a szerző eljut problémafelvetésének lényegi részéhez, rámutatva, hogy társadalomtörténetileg a természeti rend igen gyakran a morális rend reprezentációjaként működött. Ennek pedig történeti-genealógiai szempontból két oka lehetett. Az egyik, hogy a természet mindenhol megtalálható és megtapasztalható, illetve mindig megmutatkozik, valamint hozzáférhető és mindenki számára ismerős. A másik – és Daston szerint ez még fontosabb, mint az előző –, hogy a természet fogalma képes minden rendet magába foglalni. Következésképpen a természeti rend és a morális rend összekapcsolása negatív és pozitív formában is működtethető, amennyiben ez a kapcsolat egyszerre értelmezhető egy adott morális rend igazolásaként és tagadásaként is. Daston már a kötet elején kiemeli, hogy a természet autoritása emancipatorikus is lehet – hiszen természeti értelemben minden ember egyenlőnek tekinthető –, de akár a rasszizmus alapját is képezheti, amennyiben egy uralkodó diskurzus természeti alapra hivatkozva jelöl ki hierarchikus viszonyt emberek vagy embercsoportok között.

Noha az *Against Nature* általános problémafelvetése nem forradalmian eredeti, a könyv előnye, hogy nagyon tömören és lényegre törően világítja meg a természeti rend diszkurzív genealógiáját, illetve azt, hogy ez a rend (és negatív értelemben a rendtelenség) miként fonódott össze egyre szorosabban a társadalmi és morális rend képzetével – nem mellékesen pedig olyan fogalmakkal is, mint például a Jó, a Szép vagy akár az Isten. A kötet az MIT Press *Untimely Meditations* sorozatában jelent meg, amely szándékoltan rövid, „provokatív” esszéket ad közre. Daston munkája így minden olyan kutatási irány számára jól és könnyen hasz-

nálható, amely a természet és a természeti rend antropocentrikus és antropomorfizált alkalmazását problematizálja. Ezzel együtt pedig a „természetellenesség” és a „szörnyszerűség” is kiszabódhat abból a diszkurzív börtönből, amelyben ezek a fogalmak hosszú ideje raboskodnak mint a természetesség, a rend és az „autentikus” emberi létezés legnagyobb, ám véglegesen soha le nem győzhető ellenségei.

HELIKON

BARTHA ÁDÁM

adam.bartha89@gmail.com

ORCID: 0009-0005-6336-5458

Elena AGUDIO, Marleen BOSCHEN és Lorenzo SANDOVAL, szerk. *Agropoetics: Reader*. Berlin: The Institute for Endotic Research Press, 2020. 235.

Az *Agropoetics* nem hagyományos értelemben vett „reader”, amennyiben nem egy szerző életművét foglalja össze, vagy nem egy témához szorosan és szűken kapcsolódó tanulmányokat gyűjt össze. A kötet sokkal inkább a klasszikus „reader” és egy kiállítási katalógus kombinációja. Utóbbit indokolja, hogy a kiadvány a *Soil Is An Inscribed Body: On Sovereignty, Agropoetics and Struggles for Liberation* című kiállításhoz és kutatási projekthez kapcsolódó, elsősorban teoretikus anyagokat gyűjti egybe. A kiállítást a berlini SAVVY Contemporary művészeti központban rendezték meg 2019. augusztus 30. és október 6. között.

Miként a kiállítás címe is mutatja, a szövegek elsősorban a talaj társadalmi „olvashatóságának” kérdését járják körül a legkülönbözőbb nézőpontokból. A projekt köré szerveződő szövegek egyik legizgalmasabb közös pontja, hogy túllépnek a Föld bolygó mint egyfajta Gaia-szerű egész koncepcióján, és kifejezetten a talajra helyezik a hangsúlyt.

A felvetett problémáknak szintén közös pontja, hogy rávilágítanak: a talaj rendre olyan geológiai és társadalmi tényezőként jelenik meg, amely sokkal kevesebb hangsúlyt kap például a vízzel vagy a levegővel szemben. Ehhez képest a talaj nem csupán az élelmezés vagy a biodiverzitás szempontjából kiemelkedően fontos, hanem biopolitikai és társadalom-, illetve politikátörténeti szempontból is, különös tekintettel a gyarmatosítá-